

การวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือกจังหวัดสุโขทัยที่เป็นแหล่งน้ำอภิเษก
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 – 7
Location Analysis of Traphang Chang Phueak Sukhothai Province Used as a
Consecrated Water Source at the Coronations of Rama VI – VII

วสวัตดี เนตรประหาส¹, รุ่งนรินทร์ สายสุข², สรวิชญ์ ขุนเศรษฐ³
และภาณุวิชญ์ วุ่นชุม⁴

Wasawat Netprahas Roongnirun Saisuk Sorrawich Khunset
and Phanuwit Woonchum

Received: September 11, 2023

Revised: November 13, 2023

Accepted: December 18, 2023

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือกที่ใช้เป็นแหล่งน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 โดยใช้กระบวนการวิธีการทางประวัติศาสตร์โบราณการ กับหลักภูมิศาสตร์ ในปัจจุบันพบว่า ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือก ตั้งอยู่ห่างจากเขตโบราณสถาน วัดตระพังช้างเผือกไปประมาณ 100 เมตร ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ซึ่ง เป็นคนละส่วนกับสระน้ำภายในวัดตระพังช้างเผือกในปัจจุบัน โดยเป็นการตีความจากโบราณวัตถุในการทำงานโบราณคดีในช่วง พ.ศ. 2562 – 2564 แหล่งน้ำดังกล่าวมีการใช้งานครั้งแรกในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช รัชกาลที่ 6 เมื่อ พ.ศ. 2454 และได้ใช้งานครั้งสุดท้ายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 7 เมื่อ พ.ศ. 2468 ส่วนในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 9 ได้งดตักน้ำ เนื่องจากน้ำในตระพังแห้ง การวิเคราะห์ข้อมูลจากเอกสาร และภาพถ่ายทางอากาศประกอบกันจึงได้ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือกที่สอดคล้องกับหลักฐานทางประวัติศาสตร์

¹ สาขาพัฒนาสังคมเมือง คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, Urban Development Program Faculty of Humanities and Social Sciences Phrakon Rajabhat University
E-mail wasawat.h112@gmail.com

² สาขาสังคมศึกษา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบ้านสมเด็จเจ้าพระยา, Social Studies Program Faculty of Humanities and Social Sciences Bansomdejchaopraya Rajabhat University
E-mail roongnirun107@gmail.com

³ นักวิชาการอิสระ, Independent Academician E-mail Sorrawich.kh61@chandra.ac.th

⁴ ครูผู้ช่วย โรงเรียนสินปุนคุณวิทย์, Assistant teacher of Sinpunkunnawit School
E-mail woonchum16@gmail.com

ปัจจุบันพื้นที่ของตระพังช้างเผือก ถือเป็นพื้นที่ตักสำรวจ และเป็นพื้นที่รกร้างมีวัชพืช ขึ้นปกคลุมเป็นจำนวนมาก ตระพังช้างเผือกจัดเป็นกลุ่มตระพังที่ขุดขึ้นมาเพื่อกักเก็บน้ำใช้ตามฤดูกาลซึ่งจะมีน้ำในช่วงหน้าฝนเพียงเท่านั้น

คำสำคัญ: ตระพังช้างเผือก, สุโขทัย, พระราชพิธีบรมราชาภิเษก, แหล่งน้ำอภิเษก

Abstract

This article aims to scrutinise the location of Traphang Chang Phueak where it had been used as a consecrated water source at the coronations of Rama VI and Rama VII by integrating historical method with geographic approach. At present, Traphang Chang Phueak approximately situated 100 metres away from the southwest of Traphang Chang Phueak Historical Sites which is a different part of the current pond different part of the pond within the modern Traphang Chang Phueak. By interpreting archeological excavation during 2019 – 2021, the aforementioned water source was initially used at the second coronation of Rama VI in 1911 and the coronation of Rama VII in 1925 for the last time. At the coronation of Rama IX, water collection from the reservoir has been suspended because of a drought. The information analysis from documents and aerial photographs combined is consequently obtained the location of Traphang Chang Phueak that is in line with historical evidence.

Nowadays, the area of Traphang Chang Phueak is considered to be a neglected area and a wasteland overgrown with weeds. Traphang Chang Phueak is a group of reservoirs that are dug to store water for seasonal use.

Keywords: Traphang Chang Phueak, Sukhothai, Coronation, Consecrated Water Source

บทนำ

ตระพัง มีรากคำมาจากภาษาเขมรซึ่งแปลว่าบ่อหรือสระน้ำที่ขุดขึ้นมา (สำนักราชบัณฑิตยสภา, 2550) ในเขตกำแพงเมืองสุโขทัยมีการขุดตระพังขึ้นเพื่อใช้เป็นที่พักเก็บน้ำสำหรับการอุปโภค บริโภค ภายในเขตกำแพงเมือง ซึ่งเป็นการพัฒนาการมาจาก สระน้ำในเขตโบราณสถานที่เคยได้รับอิทธิพลของขอม ด้วยส่วนหนึ่ง ตระพังช้างเผือกซึ่งเป็นตระพังโบราณตั้งอยู่ห่างจากโบราณสถานวัดตระพังช้างเผือก (ร้าง) ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 100 เมตร ซึ่งมีชื่อเป็นมงคลนาม ตามตำนานที่ชาวบ้านได้บอกกล่าวกันสืบต่อมาว่า กระบวนเสด็จพระราชดำเนินของสมเด็จพระร่วงเจ้าได้เคลื่อนกระบวนจากวัดสะพานหินมาพักริ้วกระบวนที่บริเวณวัดตระพังช้างเผือกแห่งนี้และช้างทรงของสมเด็จพระร่วงเจ้าได้กินน้ำ รวมถึงลงเล่นน้ำในตระพังแห่งนี้ จึงเป็นมาของชื่อ ตระพังช้างเผือก ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกนับตั้งแต่พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2454 ได้มีการใช้น้ำจากแหล่งน้ำอันมีชื่อ เป็นสิริมงคล จังหวัดสุโขทัยซึ่งในเวลานั้น ขึ้นตรงกับมณฑลพิษณุโลกรวมถึงตั้งพระราชพิธีเสกทำ

น้ำพระกระยาसन ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอศรีสัชนาลัย เพื่อถวายเป็นน้ำสรงพระมูรธาภิเสก และน้ำอภิเสก ซึ่งเป็นการเริ่มราชประเพณีโดยสวดแทรกนัยเพื่อเป็นการถวายแผ่นดินให้ทรงปกครองทั้ง 8 ทิศ (พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์, 2466, 75) จังหวัดสุโขทัยได้เลือกใช้น้ำจากตระพังช้างเผือก เป็น 1 ใน 7 แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ ของจังหวัดสุโขทัย ซึ่งตระพังแห่งนี้ได้ใช้งานครั้งสุดท้าย ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468

ปัจจุบันกรมศิลปากรได้เข้ามาดำเนินการบูรณะซ่อมแซมโบราณสถาน วัดตระพังช้างเผือก เมื่อ พ.ศ. 2564 หลังจากการขุดแต่งทางโบราณคดีเมื่อ พ.ศ. 2562 (อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, ม.ป.ป.) แต่ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือกซึ่งเคยเป็นแหล่งน้ำอภิเสกที่ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ถึง 2 รัชกาล กลับคลาดเคลื่อนออกไปจากตำแหน่งที่ระบุไว้ในแผนที่ซึ่ง พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงทำขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2451 ในคราวเสด็จพระราชดำเนินประพาสหัวเมืองเหนือ โดยตำแหน่งของตระพังช้างเผือกในปัจจุบัน คือ สระน้ำ ที่ตั้งอยู่ในเขตโบราณสถานวัดตระพังช้างเผือก พื้นที่ตระพังช้างเผือกที่ต้องจึงถูกทิ้ง ให้รกร้างในปัจจุบันขาดการดูแลตลอดจนถึงขาดข้อมูลทางวิชาการที่ระบุถึงความสำคัญของตระพังช้างเผือก บทความชิ้นนี้จึงตั้งประเด็นการศึกษาเพื่อหาตำแหน่งพิกัดของตระพังช้างเผือกที่มีการใช้งานในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกโดยใช้กระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์บูรณาการศาสตร์ทางด้านภูมิศาสตร์เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อมูลที่ต้องการ

วัตถุประสงค์ของบทความนี้เพื่อวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือกที่ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2454 และงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 โดยในการศึกษาค้นคว้าได้ใช้การทบทวนวรรณกรรมจากเอกสารหลักฐาน เทียบเคียงกับแผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ รวมถึงการลงพื้นที่เก็บข้อมูลในสถานที่จริงเพื่อนำข้อมูลมาทำการวิเคราะห์หาตำแหน่งพิกัดที่ตั้งของตระพังช้างเผือก เพื่อเป็นข้อมูลสำหรับการค้นคว้า หรือศึกษาเพิ่มเติมในอนาคต

การใช้น้ำจากตระพังช้างเผือกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก

1. พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ถือเป็นครั้งแรกที่มีการเริ่มราชประเพณีการใช้น้ำอภิเสกจากหัวเมืองมณฑลต่าง ๆ ส่งเข้ามาร่วมประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อครั้งประกอบพระราชพิธีบรมราชาภิเษกครั้งแรก เมื่อ พ.ศ. 2453 ยังคงใช้น้ำจากแม่น้ำทั้ง 5 ในราชอาณาจักร น้ำจากสระทั้ง 4 ของจังหวัดสุพรรณบุรี และน้ำจากมณฑลประเทศอีก 5 แหล่ง ทำเป็นน้ำพระมูรธาภิเสก และน้ำอภิเสกถวายตามโบราณราชประเพณี ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ในเวลานั้นคือ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ได้ทรงมีพระบัญชาให้ทุกมณฑล ดำเนินการเสาะแสวงหาแหล่งน้ำอันมีชื่อเป็นสิริมงคลจากแม่น้ำ ลำห้วย คลอง บึง หรือสระต่าง ๆ เพื่อนำไปทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก (เดิม วิชาญพจนกิจ, 2546, 469 - 470) จังหวัดสุโขทัยในเวลานั้นได้ขึ้นตรงกับมณฑลพิษณุโลก แต่ได้แยกการประกอบพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาसनจังหวัดสุโขทัยได้พิจารณาคัดเลือกแหล่งน้ำอันมี ชื่อเป็นสิริมงคลจำนวนทั้งสิ้น 7 แหล่ง ซึ่งตั้งอยู่ในพื้นที่ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย และตำบลท่าชัย อำเภอศรีสัชนาลัย ดังนี้

น้ำจากตระพังทอง	ตำบลเมืองเก่า
น้ำจากตระพังเงิน	ตำบลเมืองเก่า
น้ำจากตระพังโพงสี	ตำบลเมืองเก่า
น้ำจากตระพังช้างเผือก	ตำบลเมืองเก่า
น้ำจากโซกชมพู่	ตำบลเมืองเก่า
น้ำจากบ่อแก้ว	ตำบลท่าชัย
น้ำจากบ่อทอง	ตำบลท่าชัย

จากการที่เอกสารหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช และพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ถูกทำลายด้วยระเบิดเพลิง ซึ่งฝ่ายสัมพันธมิตรได้ทิ้งระเบิดโจมตี โรงไฟฟ้าสามเสน ลูกระเบิดได้ตกลงสู่บ้านพายัพซึ่งเป็นที่เก็บเอกสารทางราชการ ของกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้นได้รับความเสียหาย (หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จันทบุรี, 2493) เนื่องจากทางราชการต้องทำการสืบค้นบัญชีแหล่งน้ำที่เคยใช้ เมื่อ พ.ศ. 2454 มาเป็นแนวทางในการปฏิบัติ เอกสารที่เก็บรักษาจะถูกแบ่งออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่เก็บรักษาไว้ที่ส่วนกลาง คือ กระทรวงมหาดไทยและที่ส่วนภูมิภาค คือที่ ศาลากลางรัฐบาลมณฑลของแต่ละมณฑล (วสวัตดี เนตรประหาส, 2564, 33) การศึกษาข้อมูลเรื่องแหล่งน้ำในช่วงรัชกาลพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงต้องใช้เอกสารชั้นรองมาเป็นตัวอธิบายเพื่อยืนยัน ความถูกต้องของข้อมูลทั้งนี้ได้พิจารณาเปรียบเทียบจากเอกสาร ในการทำน้ำพระกระยาसनของมณฑลจันทบุรี และมณฑลสุราษฎร์ธานี เมื่อ พ.ศ. 2468 (หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ, 2493) ซึ่งพบว่าการเตรียมงานพระราชพิธี ตลอดจนการสืบค้นแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่เคยใช้ในพระราชพิธีนั้น มีการค้นแผนกบัญชีเก่า ที่ทางราชการได้จัดเก็บไว้ที่ศาลากลางรัฐบาลมณฑล การใช้น้ำจากตระพังช้างเผือก น่าจะเริ่มใช้งานครั้งแรกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช ประกอบกับ มีพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาसन ณ วัดพระศรีรัตนมหาธาตุวรมหาวิหาร อำเภอศรีสัชนาลัย จึงต้องกำหนดแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ในส่วนของจังหวัดสุโขทัย ขึ้นมาเพื่อปฏิบัติตามหมายกำหนดการที่กระทรวงวังได้แจ้งไปยังมณฑลเทศาภิบาลต่าง ๆ

2. พระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ได้ออกคำสั่งให้ทุกมณฑลเทศาภิบาลตั้งพระราชพิธีเสกทำน้ำพระกระยาसनสำหรับถวายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกโดยอนุโลมตามแบบราชประเพณีที่เคยกระทำมา เมื่อครั้งรัชกาลที่ 6 จังหวัดสุโขทัยได้พิจารณาเลือกใช้แหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ตามแบบแผนที่เคยปฏิบัติ มาเป็นหลักฐานปรากฏอยู่ในโคลงกลิต สุภาพด่ารับพระบรมราชาภิเษกสัปดาห์ระฆังมหาจักรีวงศ์ (เล่มต้น) ผลงานพระนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ ใจความว่า

๑ กระพังโพงสี,	ช้างเผือกหิรัญ, สุวรรณ
น้ำสระแก้ว,	สระขวัญ ตักไว้
สิบสามแหล่ง	สำคัญศักดิ์สิทธิ์ สถานพอ
ทั่วทิศพิษณุโลก	ใช้เสกน้ำมหาसनาน ๆ

(พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, 2472, 32)

จากหลักฐานข้างต้นแสดงให้เห็นว่า แหล่งน้ำอภิเษกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกในครั้งนั้น มีการใช้น้ำจากตระพังช้างเผือก สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของตระพังแห่งนี้ว่าเป็นแหล่งน้ำอันมีชื่อเสียงลือลั่น และทางราชการได้ตั้งพิธีพลีกรรมน้ำนำไปใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกตามราชประเพณีที่มีการสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6

3. พระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร

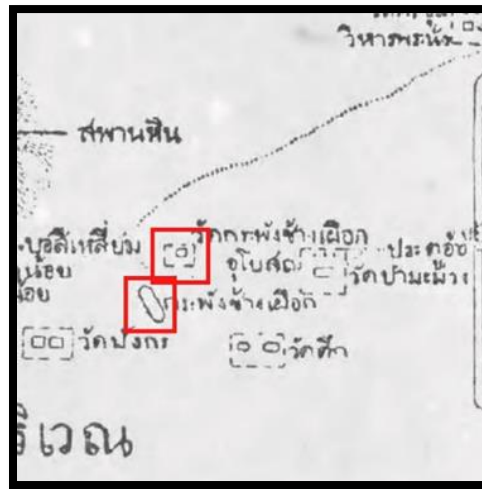
ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. 2493 ทางจังหวัดสุโขทัยได้ทำหนังสือแจ้งไปยังกระทรวงมหาดไทยงดตักน้ำจากตระพังช้างเผือกไปใช้ในพระราชพิธีเนื่องจากในเวลานั้นน้ำในตระพังแห้ง (หอยจืดหายเหตแห่งชาติ, 2493) แต่ในส่วนแหล่งน้ำอภิเษกแหล่งอื่น ๆ ยังคงมีการใช้งานตามประเพณี ซึ่งขุนอนุมิตราชกิจ (อัน อนุมิตรราชกิจ) ข้าหลวงจังหวัดสุโขทัยได้ทำหนังสือชี้แจงปลัดกระทรวงมหาดไทยในเวลานั้น คือ พระยารามราชภักดีให้รับทราบความสำคัญความรู้ ในเรื่องราวของตระพังช้างเผือก ตลอดจนที่ตั้งของตระพังช้างเผือก จึงเริ่มเป็นที่รับรู้ของผู้คนน้อยลงมาตามลำดับ ตระพังช้างเผือกแห่งนี้ได้ถูกใช้งานเพียง 2 ครั้ง คือ พระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภช พ.ศ. 2454 และพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. 2468

การวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือก

1. ตระพังช้างเผือกจากเอกสารหลักฐาน

ตระพังช้างเผือก ซึ่งเป็นแหล่งน้ำอภิเษกที่ใช้ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ในปัจจุบันตำแหน่งที่ตั้งของตระพัง ตามที่สำนักศิลปากรภาคที่ 6 สุโขทัยได้ทำข้อมูลไว้ ระบุว่า สระน้ำที่ตั้งอยู่ภายในเขตโบราณสถาน วัดตระพังช้างเผือก (ร้าง) คือ ตระพังช้างเผือก (อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, ม.ป.ป.) ข้อสังเกตว่าตำแหน่งของสระน้ำภายในวัดตระพังช้างเผือกซึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกของโบราณสถาน วัดตระพังช้างเผือก (ร้าง) มีปัญหาในความคลุมเครือของตำแหน่งที่ตั้ง ตลอดจนความเข้าใจของเจ้าหน้าที่ กรมศิลปากรการศึกษา บทความนี้ได้ทำการสืบค้นจากเอกสารหลักฐาน ทั้งเอกสารลายลักษณ์อักษร และภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อค้นข้อมูลเกี่ยวกับตระพังช้างเผือก ซึ่งจากการสืบค้นพบรายละเอียดตามที่ปรากฏในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

1.1 หนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง พระราชนิพนธ์ใน พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศที่ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้ทรงทำแผนที่ไว้ในอัตราส่วน 1 : 40000 พบว่าตำแหน่งของตระพังช้างเผือกอยู่ห่างออกไปจากเขตวัดตระพังช้างเผือก ได้ทรงบรรยายไว้ว่าวัดตระพังช้างเผือกนี้ ตั้งอยู่ข้างบึงหรือสระอันมีนามเรียกว่า ตระพังช้างเผือก (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2519, 72) นับเป็นหลักฐานชิ้นแรกที่มีการระบุว่า ตระพังช้างเผือก ตั้งอยู่นอกเขตโบราณสถานวัดตระพังช้างเผือกไม่ใช่สระน้ำภายในวัดตระพังช้างเผือกซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณเขตวัดดังภาพที่ 1

ภาพที่ 1 แผนที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งของวัดตระพังช้างเผือก และตระพังช้างเผือก
ที่มา: (หนังสือเที่ยวเมืองพระร่วง, 2519)

1.2 เอกสารรายงานของคณะกรรมการจังหวัดสุโขทัย ในเรื่อง แหล่งน้ำอภิเชกของจังหวัดสุโขทัย ซึ่งทำรายงานถึง พระยารามราชภักดี ปลัดกระทรวงมหาดไทย ในเรื่องของการทำน้ำอภิเชกฝ่ายภูมิภาคมีรายละเอียด ดังนี้

“กระพังช้างเผือก รูปกระพังเป็นรูปวงกลมรูปไข่ ยาว 3 เส้น 10 วา กว้าง 2 เส้น ลึกประมาณ 1 วา กระพังนี้อยู่นอกเขตกำแพงเมืองเก่าสุโขทัย ห่างจากกระพังเงิน 3 กิโลเมตรอยู่ในเขตหมู่ที่ 3 ตำบลเมืองเก่า”

(บุญชู เจนพนัส, 2493, 273)

ตระพังช้างเผือกซึ่งเป็นตระพังที่ใช้ตักน้ำอภิเชกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกมีพื้นฐานเป็นรูปวงกลมรูปไข่ ซึ่งนับว่าเป็นเอกสารชุดแรกที่มีการระบุพื้นฐานของตระพังช้างเผือก จากหลักฐานแสดงให้เห็นว่าตระพังช้างเผือกนี้มีขนาดใหญ่กว่าสระน้ำภายในวัดตระพังช้างเผือก ซึ่งจากตามรายงานทางโบราณคดีระบุว่า มีขนาด 30 x 40 เมตร ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของวัด

1.3 ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร

ภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหารซึ่งกองทัพสหรัฐอเมริกาได้ทำการบินสำรวจในช่วง พ.ศ. 2496 ได้ปรากฏภาพพื้นฐานของตระพังช้างเผือกอย่างชัดเจน ซึ่งนับว่าเป็นภาพถ่ายทางอากาศชุดแรกที่มีการบันทึกสภาพพื้นที่ของตระพังช้างเผือกไว้ จากภาพนั้นได้แสดงให้เห็นว่า พื้นที่ของโบราณสถานวัดตระพังช้างเผือกนั้นถูกป่าขึ้นปกคลุมโดยรอบ นับว่าเป็นภาพถ่ายที่เก่าแก่ที่สุดที่มีการบันทึกสภาพของตระพังช้างเผือกไว้

ภาพที่ 2 ตระพังช้างเผือก และสภาพพื้นที่โดยรอบจากภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร
เมื่อ พ.ศ. 2496

ที่มา: (กรมแผนที่ทหาร, 2496)

1.4 หนังสือทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2531 ในสมัยที่นายประโชติ สันขุนกิจ เป็นหัวหน้าหน่วยศิลปากรที่ 3 สุโขทัย (ปัจจุบัน คือ สำนักศิลปากรที่ 6 จังหวัดสุโขทัย) ในเวลานั้นได้ทำการสำรวจโบราณสถานวัดตระพังช้างเผือก (ร้าง) ซึ่งเป็นการสำรวจพื้นที่ครั้งแรก นับตั้งแต่การทำแผนที่เมืองสุโขทัย (เก่า) เมื่อ พ.ศ. 2498 มีรายละเอียด ดังนี้

“ทางด้านทิศตะวันตกของเนินโบราณสถานประมาณ 100 เมตร มีสระน้ำขนาดใหญ่เรียกว่าตระพังช้างเผือก กว้างโดยประมาณ 50 เมตร และยาว 200 เมตร วางตามแนวเหนือ – ใต้”

(กองโบราณคดี กรมศิลปากร, 2531, 236)

ข้อมูลผลการวิเคราะห์จากหนังสือทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ว่าพบข้อมูลการสำรวจตระพังช้างเผือกที่มีการลงรายละเอียด ตลอดถึงทิศทางของตระพังอย่างชัดเจน ซึ่งในการสำรวจข้อมูลจะเห็นได้ชัดว่า สระน้ำโบราณตลอดจนถึงตัวตระพังช้างเผือก ได้วางตัวแยกจากกันโดยสิ้นเชิง สอดรับกับแผนที่ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2451 และภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหาร พ.ศ. 2496 ที่มีการระบุทิศทางที่ตั้งของตระพัง ตลอดถึงรายละเอียดภาพรวมให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นเมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 9 เมื่อ พ.ศ. 2493 การที่คณะกรรมการจังหวัดสุโขทัยไม่ได้ลงรายละเอียดเกี่ยวกับวัดตระพังช้างเผือก รวมถึงสระน้ำนั้นเนื่องจากพื้นที่ของโบราณสถานรกร้างเป็นเนินโบราณสถาน อีกทั้งตำแหน่งของตระพังช้างเผือกห่างออกมาจากเขตโบราณสถานในระยะ 100 เมตร ซึ่งต่างจากกลุ่มตระพังเงิน ตระพังทองที่มีการสร้างวัดบนเกาะกลางตระพังซึ่งสามารถระบุได้อย่างชัดเจน คณะกรรมการจังหวัดจึงให้ความสำคัญกับตัวตระพังช้างเผือกมากกว่าตัวโบราณสถาน

เมื่อครั้งพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศรมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. 2560 สำนักพระราชวังได้ขอความอนุเคราะห์ ให้จังหวัดสุโขทัย ทำการรวบรวมข้อมูลแหล่งน้ำอภิเษกที่ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อ พ.ศ. 2493 พร้อมภาพประกอบเพื่อตีพิมพ์เป็นหนังสือพระราชทานในพระราชพิธีถวายพระเพลิงพระบรมศพ ตามหนังสือสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุโขทัย ที่ ส.ท. 0031/317 ลงวันที่ 28 สิงหาคม 2560 โดยได้ใช้ข้อมูลจากที่

สำนักศิลปากรที่ 6 ได้ทำข้อมูลไว้เมื่อ พ.ศ. 2527 ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ประกอบกับข้อมูลหนังสือพระราชนิพนธ์เที่ยวเมืองพระร่วง ข้อมูลไม่ได้มีความแตกต่างเท่าใดนัก (กรมราชเลขาการในพระองค์, 2561, หน้า 378)

1.5 รายงานการขุดแต่งทางโบราณคดี วัดตระพังช้างเผือก เมื่อ พ.ศ. 2562 ได้มีการระบุรายละเอียดเกี่ยวกับตระพังช้างเผือกไว้ ดังนี้

“ด้านทิศตะวันออกห่างออกไปประมาณ 50 เมตร ยังมีสระน้ำขนาดใหญ่วางตัวตามแนวเหนือ-ใต้ มีความกว้างโดยประมาณ 30 เมตร และยาว 40 เมตร เรียกว่า ตระพังช้างเผือก บริเวณริมขอบสระพบท่อน้ำสี่เหลี่ยมทำจากหินชนวน”

(อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย, 2562, 236)

จากที่กล่าวมาสรุปได้ว่าตำแหน่งของตระพังช้างเผือกคาดเคลื่อนออกไปจากตำแหน่งเดิมที่มีการระบุไว้ อย่างเห็นได้ชัด ซึ่งพิกัดที่ปรากฏในรายงานทางโบราณคดีนั้นเป็นตำแหน่งของสระน้ำที่ตั้งอยู่ในเขตโบราณสถานวัดตระพังช้างเผือก ซึ่งได้มีการสำรวจทำข้อมูลไว้เมื่อ พ.ศ. 2527 แล้วครั้งหนึ่ง แต่สระน้ำ ไม่ได้มีการระบุว่าเป็นตระพังช้างเผือกแต่อย่างใด อีกทั้งทิศที่ตั้งของสระน้ำนั้นอยู่ทางทิศใต้ของเนินโบราณสถาน ห่างออกมาประมาณ 50 เมตร แต่ตำแหน่งของตระพังช้างเผือกนั้น ห่างออกไป 100 เมตร ไปทางตะวันตกความยาว และความกว้างของตระพัง นั้นแตกต่างกับสระน้ำภายในวัด อัฐพงษ์ บุญสร้าง (สัมภาษณ์, 18 กุมภาพันธ์ 2565) ได้สำรวจเมื่อเดือนกุมภาพันธ์ 2565 ที่ผ่านมา ได้ให้รายละเอียดไว้ว่าความเข้าใจผิดนี้น่าจะเกิดจากการค้นพบโบราณวัตถุจำพวกท่อน้ำ และรางน้ำทำให้เกิดความเข้าใจคาดเคลื่อนกันว่า สระน้ำนี้คือตระพังช้างเผือก

2. การลงพื้นที่สำรวจเก็บข้อมูล

การลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลในพื้นที่ตระพังช้างเผือก เมื่อวันที่ 23 ธันวาคม พ.ศ. 2565 โดยได้รับความอนุเคราะห์จากสำนักอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย ซึ่งแบ่งการเก็บข้อมูลเป็น 2 ลักษณะ คือ

2.1 การสัมภาษณ์ โดยแบ่งเป็นการสัมภาษณ์นักโบราณคดีจากสำนักอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยและการสัมภาษณ์ชาวบ้านในพื้นที่

2.2 การบันทึกภาพสภาพพื้นที่ในปัจจุบัน เพื่อนำมาประกอบการวิเคราะห์ในบทความ

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลสัมภาษณ์นักโบราณคดีชำนาญการ ได้ให้ข้อมูลว่า

“ในการบูรณะขุดแต่งโบราณสถานครั้งนั้น เราตั้งสมมติฐานว่า ตระพังนั้นมักจะอยู่ใกล้กับเขตโบราณสถาน มากกว่าที่จะออกไปตั้งโดด ๆ ห่างจากพื้นที่วัด และที่สำคัญเราพบหลักฐานทางโบราณคดี เช่น ท่อน้ำซึ่งทำหินฉนวน และศิลาแลง รวมถึงรางน้ำ เป็นต้น ทำให้สระน้ำนั้น คูมีน้ำหนัก ที่จะเป็นตระพังช้างเผือก”

(นุจรี ผ่องใสศรี, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2565)

ภาพที่ 3 สระน้ำภายในวัดตระพังช้างเผือก บันทึกภาพเมื่อ เดือน พฤศจิกายน 2565

ที่มา: (สืบเอกรุ่งนิรันดร์ สายสุข, 2565)

จากข้อมูลทราบได้ว่าสระน้ำวัดตระพังช้างเผือกเมื่อมีการพบโบราณวัตถุ ซึ่งนักโบราณคดีได้ตีความจากโบราณวัตถุว่าแนวรางน้ำ ท่อน้ำ และ บ่อน้ำที่ขุดขึ้น เพื่อใช้อุปโภค บริโภค ภายในเขตวัดนั้น ตั้งอยู่ใกล้กับสระน้ำ ซึ่งปรากฏลักษณะนี้ในเขตโบราณสถานในเขตกำแพงเมืองสุโขทัย อาทิ วัดมหาธาตุ วัดตระพังทอง วัดตระพังเงิน เป็นต้น จึงมีการสันนิษฐานว่าสระนั้น คือ สระพังช้างเผือก เนื่องจากบ่งชี้ ด้วยโบราณวัตถุที่ขุดค้นพบอีกทั้ง ได้มีการตั้งข้อสมมติฐานว่า ตัวชื่อสระพัง มักตั้งตามชื่อวัด ที่อยู่ใกล้กันในบริเวณนั้น ทำให้เกิดการสันนิษฐานว่า สระน้ำนั้น คือ สระพังช้างเผือกที่ใช้ใน พระราชพิธีบรมราชาภิเษก ซึ่งขัดกันกับชุดข้อมูลในอดีตสอดคล้องกับสมมติฐานของ อัฐพงษ์ บุญสร้าง ที่ได้เสนอไว้ ทั้งนี้ข้อมูลในช่วง พ.ศ. 2527 นั้นเป็นเพียงการสำรวจหาโบราณสถานในเขตเมืองเก่าสุโขทัยเพื่อทำพิกัดเพียงเท่านั้น จึงทำให้ข้อมูลชุดเดิมนั้นอาจจะล้าหลัง ไม่สอดคล้องกับบริบทในปัจจุบันที่มีการค้นพบโบราณวัตถุทำให้เกิดการตีความว่า สระน้ำภายในวัด คือ สระพังช้างเผือก ปัจจุบันสระพังช้างเผือกนั้นได้ถูกสำรวจและอยู่นอกขอบเขตการดำเนินงานทางโบราณคดี ในช่วง พ.ศ. 2562-2564 ทำให้พื้นที่ถูกปล่อยรกร้างในปัจจุบันสอดคล้องกับชาวบ้านในพื้นที่ที่เคยอาศัยอยู่ในบริเวณโบราณสถาน วัดตระพังช้างเผือก ได้ให้ข้อมูลว่า

“ตัวสระพังช้างเผือก ที่เป็นวงกลมรูปไข่ ป่าเคยทันเห็น ในสมัยก่อนมีน้ำประมาณ 1 เมตร ป่าเคยไป เก็บดอกโสน เก็บเห็ด ได้ใช้น้ำนั้นเลี้ยง โค เลี้ยงกระบือ แต่คนในสมัยนั้นจะเรียกกันว่าบึง เนื่องจากเข้าใจตามสภาพที่เห็น”

(จินตนา คำคง, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2565)

แหล่งข้อมูลหนึ่งซึ่งเป็นพี่สาวของคุณจินตนา ได้เล่าให้คุณจินตนาฟังว่า สระพังช้างเผือก นั้นแยกจากสระน้ำของวัดโดยสันเชิง ซึ่งความรับรู้ของ บุคคลทั้ง 2 นี้ถือว่าเป็นข้อมูลในการยืนยัน ถึงตำแหน่งที่ตั้งของสระพังช้างเผือก เมื่อได้วิเคราะห์ข้อมูลที่ได้มาจากแหล่งข้อมูลว่าการที่เรียกสระพัง ว่าบึงนั้นอาจเกิดจากการมองสภาพของสระพังในเวลานั้นว่า มีลักษณะเป็นบึงขนาดใหญ่ เมื่อครั้งที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จพระราชดำเนินมาวัดตระพังช้างเผือก ก็ทรงเรียกสระพังแห่งนี้ว่า บึง หรือ สระ

ทั้งนี้หลังจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อ พ.ศ. 2468 รวมถึงการงดตักน้ำในสระพังเมื่อครั้งพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. 2493 นั้นเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ที่ทำให้สระพังแห่งนี้เริ่มขาดจากความทรงจำของผู้คนในความเป็นสระพังแต่แปรเปลี่ยนเป็น บึงน้ำขนาดใหญ่แทน ก่อนที่จะมี

การสำรวจในช่วง พ.ศ. 2527 ทำให้ตระพังช้างเผือกกลับมาเป็นที่รับรู้ แต่ก็ยังถือว่า ยังจำกัด อยู่ในกลุ่มของนักโบราณคดี หรือชาวบ้านในท้องถิ่นเท่านั้น จากการวิเคราะห์ข้อมูลสัมภาษณ์แสดงให้เห็นว่า กลุ่มคนที่เข้าใจว่าตระพังช้างเผือกตั้งอยู่บริเวณใดนั้น ในปัจจุบัน มีเพียงชาวบ้านที่เคยได้อาศัยน้ำจากตระพังแห่งนั้น เพื่ออุปโภค หรือทำเกษตรกรรม หรือผู้คนที่มียาอายุ 40 ปีขึ้นไป และได้อาศัยพื้นที่บริเวณนี้ ตั้งแต่เกิดทั้งนี้การทำข้อมูลเมื่อ พ.ศ. 2527 ยังเป็นการระบุค่าพิกัดของสถานที่ตั้งของโบราณสถาน ซึ่งไม่ได้เจาะจงไปที่ตระพังโดยตรง ถึงแม้จะมีการระบุไว้ก็ตามแต่ให้ความสำคัญกับเนินโบราณสถานในเวลานั้นมากกว่า

3. สภาพปัจจุบันของตระพังช้างเผือก

ลักษณะของสภาพครั้งนี้ได้ทำการบันทึกสภาพสภาพพื้นที่ปัจจุบันเพื่อใช้เป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาในอนาคต ตระพังช้างเผือกตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของโบราณสถาน ปัจจุบันมีสภาพรกร้าง วัชพืชขึ้นปกคลุม เป็นจำนวนมากรวมถึงตระพังเริ่มต้นขึ้นขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งเป็นผลกระทบจากการปรับพื้นที่ในบริเวณโดยรอบเพื่อทำไร่ไถนา จากข้อมูลสัมภาษณ์ ทำให้ทราบได้ว่าการทำไร่ไถนานั้นเข้ามาในช่วง พ.ศ. 2560 พื้นที่ของตระพังในปัจจุบันนั้นถือว่าเป็นพื้นที่ตกสำรวจของกรมศิลปากร กอปรกับการทำลายคันดินบังคับน้ำซึ่งเป็นทางบังคับน้ำที่ไหลลงมาจากเขาพระบาทน้อย (จินตนา คำคง, สัมภาษณ์, 23 ธันวาคม 2565) ในช่วงการปรับพื้นที่ทำไร่ไถนา ทำให้ไม่มีน้ำไหลเข้าสู่ตระพังในช่วงฤดูฝนทำให้ตระพังช้างเผือกในปัจจุบัน มีสภาพตื้นเขินซึ่งจากการสำรวจพบว่าตระพังที่ตื้นเขินนั้นมีวัชพืชจำพวกหญ้าคา หญ้าแฝก ขึ้นมาเป็นจำนวนมากทำให้ยากต่อการบันทึกภาพในแนวราบได้เนื่องจากวัชพืชที่ขึ้นปกคลุมเป็นอุปสรรคสำคัญในการเก็บบันทึกภาพสภาพ ตลอดจนถึง คันขอบตระพังได้อย่างชัดเจน

ข้อมูลทั้งหมดได้รับความอนุเคราะห์ จากสำนักอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัยในการอนุเคราะห์แผนที่ภาพถ่ายทางอากาศ จากกรมแผนที่ทหารซึ่งทำการสำรวจพื้นที่โบราณสถานภายในเขตอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 2554 ซึ่งยังปรากฏภาพคันขอบของตระพังช้างเผือกอย่างชัดเจน ก่อนที่พื้นที่โดยรอบจะถูกปรับเปลี่ยน ในช่วง พ.ศ. 2560 เพื่อทำไร่ไถนาในปัจจุบันซึ่งจากการเก็บข้อมูลทำให้ทราบเพิ่มเติมว่า ในช่วง พ.ศ. 2560 ที่เริ่มมีการปรับพื้นที่เพื่อทำไร่ไถนากลุ่มเป้าหมาย ได้ให้รายละเอียดสอดคล้องกันว่า นอกจากการทำลายคันบังคับน้ำแล้วนั้นยังมีการทำลายอ่างเก็บน้ำโบราณ ในพื้นที่โดยรอบ ซึ่งนับว่าตระพังช้างเผือก ยังคงเป็นอ่างเก็บน้ำโบราณแห่งเดียวในบริเวณพื้นที่นี้ ที่ยังคงเหลือสภาพให้ได้ทำการศึกษา ซึ่งนับว่าเป็นตัวอย่างของตระพังที่มีการออกแบบเพื่อรองรับ การกักเก็บน้ำในช่วงฤดูฝนเพียงเท่านั้น ไม่ใช่ตระพัง ที่เป็นตระพังสำหรับใช้ส่งน้ำ หรือถ่ายเทน้ำเพื่อสำหรับใช้หล่อเลี้ยงอยู่ตลอดปีเหมือนเช่นกลุ่มตระพังในกำแพงเมือง (กรมศิลปากร, 2557, 73) ทั้งนี้จึงเป็นปัจจัยสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้พระราชพิธีบรมราชาภิเษก รัชกาลที่ 9 ไม่สามารถนำน้ำเข้าพระราชพิธีได้เหมือนเช่นตระพังอื่น ๆ ที่เป็นกลุ่มตระพังใหญ่ในเขตตัวกำแพงเมืองเก่าสุโขทัยดังเช่นภาพที่ 4 และ 5

ภักธร ชาญฤทธิเสน (สัมภาษณ์, 15 พฤศจิกายน 2566) ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการขุดตระพังของชาวสุโขทัยไว้ว่า การขุดตระพังขึ้นมานั้น วัตถุประสงค์เพื่อใช้ในการอุปโภค บริโภค การเกษตร รวมถึงอาจใช้ในการประกอบพิธีกรรมด้วย การพัฒนาการของตระพังช้างเผือกจากตระพังที่ใช้ในการอุปโภค บริโภคในอดีตสู่การใช้ประกอบพิธีกรรมนั้น เนื่องจากชื่ออันเป็นสิริมงคลข้าราชการในเวลานั้นจึงได้นำน้ำไปเสกทำน้ำอภิเษกถวายในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก การเปลี่ยนแปลงวัตถุประสงค์ของการใช้งานจึงเป็นตัวบ่งชี้ความสำคัญของตระพังช้างเผือกในช่วงเวลาที่มีการสร้างความเป็นรัฐชาติ เริ่มมีบทบาทสำคัญผ่านพิธีกรรมที่

ถูกสร้างขึ้นใหม่สำหรับงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คือการปลีกรรมน้ำจากหัวเมือง และการเสกทำน้ำอภิเษกตามหัวเมืองทั่วราชอาณาจักร

ภาพที่ 4 ภาพถ่ายทางอากาศ เปรียบเทียบสภาพพื้นที่ของตระพังช้างเผือก ในระหว่าง พ.ศ. 2554 และ พ.ศ. 2563 ตำแหน่งพิกัดทางภูมิศาสตร์ในปัจจุบัน คือ 17°01'05.2"N 99°40'42.2"E)
ที่มา: (อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย และ Google Earth, 2565)

ภาพที่ 5 สภาพปัจจุบันของตระพังช้างเผือก ซึ่งถูกวัชพืชขึ้นปกคลุมอย่างหนาแน่น ในปัจจุบัน
ที่มา: (สิบเอกรุ่งนรินทร์ สายสุข, 2565)

สรุป

จากการวิเคราะห์ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือกสามารถสรุปผลของการศึกษาในครั้งนี้ได้ว่า ตำแหน่งที่ตั้งของตระพังช้างเผือกที่ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมโภชพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2454 และงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ พ.ศ. 2468 นั้นคือ บึงขนาดใหญ่ที่ตั้งอยู่ห่างจากเขตแนวโบราณสถาน วัดตระพังช้างเผือก (ร้าง) ไปทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ห่างออกจากแนวเขตโบราณสถานไปประมาณ 100 เมตร โดยได้ทำการเปรียบเทียบจากเอกสารหลักฐาน รวมถึงภาพถ่ายทางอากาศลักษณะของตระพังช้างเผือกที่ใช้ในงานพระ

ราชพิธีบรมราชาภิเษกทั้ง 2 รัชกาลนั้นมีขนาดความกว้าง 50 เมตร ยาว 200 เมตร และมีคันดินส่งน้ำซึ่งเป็นการบังคับทิศทางน้ำที่ไหลลงมาจากเทือกเขาพระบาทน้อยสำหรับกักเก็บน้ำไว้ใช้ประกอบเกษตรกรรม ส่วนสระน้ำที่ตั้งอยู่ในเขตโบราณสถานวัดตระพังช้างเผือกนั้นเป็นสระน้ำที่ตั้งอยู่ภายในเขตวัด ซึ่งเป็นคนละส่วนกันกับตระพังช้างเผือกที่ใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ตระพังช้างเผือกนี้ถือเป็นตัวอย่างของตระพังที่ใช้นอกเขตกำแพงเมืองเก่าสุโขทัย คือ เป็นตระพังที่ขุดขึ้นมาเพื่อใช้สำหรับกักเก็บน้ำตามฤดูกาลเพียงเท่านั้น ซึ่งแตกต่างจากกลุ่มตระพังใหญ่ในเขตกำแพงเมืองที่ออกแบบมาสำหรับใช้ส่งหรือลำเลียงน้ำสำหรับอุปโภค บริโภคภายในเขตกำแพงเมือง ซึ่งเป็นสาเหตุสำคัญทำให้ตระพังนั้นไม่มีน้ำในช่วงฤดูแล้งและไม่สามารถนำน้ำไปใช้ในงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิเบศร มหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร เมื่อ พ.ศ. 2493 ตำแหน่งของตระพังช้างเผือกได้คลาดเคลื่อนไปจากตำแหน่งเดิม ซึ่งสาเหตุนี้เกิดจากการพบโบราณวัตถุจำพวกท่อน้ำ และรางน้ำ ซึ่งเป็นโบราณวัตถุที่มีความสัมพันธ์ ในสมมติฐานของการตั้งตระพังที่มักจะมีการทำตระพังไว้ใกล้เขตวัด สภาพปัจจุบันของตระพังช้างเผือกเป็นพื้นที่รกร้างและมีวัชพืชขึ้นปกคลุมเป็นจำนวนมากรวมถึงตกร้างในปัจจุบัน

ความสำคัญของตระพังแห่งนี้ คือ เป็นแหล่งน้ำที่ผูกพันกับผู้คนในท้องถิ่น และเป็นแหล่งน้ำอันเป็นสิริมงคลของกลุ่มชนชั้นปกครองโดยเฉพาะอย่างยิ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นภาพสะท้อนที่ย้อนกลับไปในอดีตถึงจุดเริ่มต้นของการพิจารณาหาแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ ด้วยเป้าหมายหลักสำคัญ คือ เพื่อความเป็นสิริมงคลของพระมหากษัตริย์และเพื่อการถวายแผ่นดินให้ทรงปกปักษ์อารักขาพสกนิกรตลอดทั่วทั้ง 8 ทิศ รวมถึงเป็นกลุ่มตระพังใหญ่ในเขตนอกกำแพงเมืองที่ยังหลงเหลือหลักฐานไว้สำหรับการศึกษาเกี่ยวกับระบบชลประทานของเมืองสุโขทัย บทความชิ้นนี้เป็นการเริ่มต้นตั้งประเด็นปัญหาทางประวัติศาสตร์ซึ่งสะท้อนกลับไปถึงรากเหง้าวัฒนธรรมในอดีต ตลอดจนแหล่งโบราณคดีที่กำลังจะถูกกลืนเลื่อนไปตามกาลเวลา จุดเริ่มต้นของการศึกษาค้นคว้านี้จะช่วยทำให้เกิดแรงกระตุ้นในการนำไปต่อยอดในการศึกษาเพิ่มเติมในอนาคตซึ่งอาจจะนำมาซึ่งคำตอบที่สำคัญต่อไปได้ในอนาคต การพัฒนาพื้นที่ พื้นฟูและการอนุรักษ์ตระพังช้างเผือกให้มีสภาพที่พร้อมเป็นแหล่งเรียนรู้จะถือว่าเป็นประโยชน์สำคัญ ตลอดจนเป็นมรดกอันทรงคุณค่าที่ส่งต่อถึงผู้ศึกษาในอนาคต

เอกสารอ้างอิง

- กรมศิลปากร. (2557). ระบบชลประทานเมืองสุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์บางกอกอินเฮาส์.
- กรมราชเลขาณุกรในพระองค์. (2561). *พระราชพิธีราชาภิเษกสมรส พระราชพิธีบรมราชาภิเษก และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช สยามินทราธิราช พ.ศ. 2493*. (ครั้งที่ 2). กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2531). ทำเนียบโบราณสถานอุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์หัตถศิลป์ 54.
- จินตนา คำคง. (2565, 23 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วสวัตดี เนตรประหาส. ชาวบ้านในพื้นที่. สุโขทัย.
- เดิม วิภาคย์พจนกิจ. (2546). *ประวัติศาสตร์อีสาน*. (ครั้งที่ 4). กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- นเรศวรรุทธิ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระ. (2466). *จดหมายเหตุงานพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมเด็จพะรามาธิบดีศรีสินทรมหาวชิราวุธ พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว*. พระนครฯ: ไสภณพิพรธนากร.

- นราธิปประพันธ์พงศ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ, กรมพระ. (2472). *โคลงลิลิตสุภาพตำรับพระบรมราชาภิเษก
สัปตมหาราชมหากักรังสรรค์ (เล่มต้น)*. พระนครฯ: อักษรนิติ.
- นุจรี ผ่องใสศรี. (2565, 23 ธันวาคม). สัมภาษณ์โดย วสวัตดี เนตรประหาส. นักโบราณคดีชำนาญการ
อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. สุโขทัย.
- บุญชู เจนพนัส. (2493). *ราชกิจจานุเบกษา ฉบับจดหมายเหตุ พระราชพิธีราชาภิเษกสมรสพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษก และพระราชพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียร พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพล
อดุลยเดช สยามินทราธิราช พ.ศ. 2493*. พระนครฯ: โรงพิมพ์มหามงกุฎราชวิทยาลัย.
- ภัคธร ชาญฤทธิเสน. (2566, 15 พฤศจิกายน). สัมภาษณ์โดย สรวิชญ์ ชุนเศรษฐ์. อาจารย์ประจำสาขา
ภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์เชิงท่องเที่ยว คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราช
ภัฏจันทรเกษม. กรุงเทพมหานคร.
- มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. (2519). *เที่ยวเมืองพระร่วง*. (พิมพ์ครั้งที่ 8). พระนครฯ:โรง
พิมพ์มหามงกุฎวิทยาลัย.
- วสวัตดี เนตรประหาส. (2564). ความรู้ทางประวัติศาสตร์เกี่ยวกับแหล่งน้ำอภิเษกในจังหวัดชัยนาท.
วารสารคณะมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์วไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์. 16(2), 33.
- สำนักราชบัณฑิตยสภา. (2550). *ตระพัง*. สืบค้น 20 กุมภาพันธ์ 2565, จาก <https://shorturl.asia/0dUSC>
- หอจดหมายเหตุแห่งชาติ จันทบุรี. (2493). *การทำน้ำอภิเษก 2493*. จบ.1.1.1.6/8.
- หอจดหมายเหตุพุทธทาส อินทปัญโญ. (2493). *พิธีมูรธาภิเศกในพระราชพิธีบรมราชาภิเษกรัชกาลที่ 9*.
BIA1.2.3/4.
- อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. (2562). *โครงการขุดแต่งทางโบราณคดีเพื่อออกแบบบูรณะและปรับปรุงภูมิ
ทัศน์ โบราณสถานวัดตระพังช้างเผือกและวัดป่าขวาง ตำบลเมืองเก่า อำเภอเมืองสุโขทัย จังหวัด
สุโขทัย ปีงบประมาณ พุทธศักราช 2562*. สำนักศิลปากรที่ 6 สุโขทัย กรมศิลปากร.
- อุทยานประวัติศาสตร์สุโขทัย. (ม.ป.ป.). *โบราณสถานวัดตระพังช้างเผือก*. สืบค้นเมื่อ 1 มีนาคม 2565, จาก
<https://shorturl.asia/14Klf>.
- อัฐพงษ์ บุญสร้าง. (2565, 18 กุมภาพันธ์). สัมภาษณ์โดย วสวัตดี เนตรประหาส. นักวิชาการอิสระทางด้าน
ประวัติศาสตร์ และผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านประวัติศาสตร์จังหวัดฉะเชิงเทรา. กรุงเทพมหานคร.